

Тошкент ирригация ва мелиорация институти

“Гидрология ва гидрогеология” кафедраси

Дарё тармоғи

қ.ф.н., доцент Назаралиев Д. В.

РЕЖА

Дарё тармоқлари ва уларнинг хусусиятлари.
Дарё ҳавзаси

Дарё водийси, унинг элементлари ва уларнинг
гидрологик моҳияти. Дарё ҳавзасининг
гидрографик ҳусусиятлари

Дарёларнинг тўйиниш манбалари.
Дарёларнинг гидрологик режими

Оқим гидрографлари. Дарёлар
гидрологик режимининг даврлари

Дарё тармоқлари ва уларнинг хусусиятлари.

Дарё ҳавзаси

Дарё тушунчаси

Афғонистонда қилган тадқиқотлар, қўшни ҳавзанинг тармоқлари ва уларнинг хусусиятлари. Афғонистонда қилган тадқиқотлар, қўшни ҳавзанинг тармоқлари ва уларнинг хусусиятлари. Афғонистонда қилган тадқиқотлар, қўшни ҳавзанинг тармоқлари ва уларнинг хусусиятлари.

Табиий чуқурликда ҳаракат қиладиган ва доимий сув оқимига эга бўлган ўзанлар ва хавзага ёққан ёгинлардан ҳосил бўлган ер усти ва ости сувлари ҳисобига тўйиниб, табиий ўзанда оқувчи сув массасига дарё дейилади.

Бош дарё ва унинг ирмоқлари

Ушбу дарёнинг тармоқлари ва уларнинг хусусиятлари. Ушбу дарёнинг тармоқлари ва уларнинг хусусиятлари. Ушбу дарёнинг тармоқлари ва уларнинг хусусиятлари.

1. Дарёнинг тармоқлари ва уларнинг хусусиятлари.
2. Дарёнинг тармоқлари ва уларнинг хусусиятлари.

Ушбу дарёнинг тармоқлари ва уларнинг хусусиятлари. Ушбу дарёнинг тармоқлари ва уларнинг хусусиятлари. Ушбу дарёнинг тармоқлари ва уларнинг хусусиятлари.

Дарёларнинг қисмларга бўлиниши

Ҳаџ қайаае ааџ, оіеіа оџоіеәәе аўеә÷а, аеџаеџеәаі џаџ қеәәәеәаі оіоіеә аәәәеәџеәа қаџаа, қоәеәаәе о÷ қеһіаа аўеәнади:

1

Юқори оқим
Òîғ ааџ, еаџеіеіа **рқіџе**
îқеіеәџе о÷оі іеһааџаі
еаџџа іеџааеәеәџ
õîñ аўеәа, ñóâіеіа îқеџ
òаџеәәе ҳаі аі÷а
еаџџа аўеәәе. Ао уñа
ўџ іааааџеәа ўџаіаа
ýđîџеү æаџџа, іеіеіа
æааае аіџеџеәа іеәа
еаеәәе

2

Ўрта оқим
Äаџ, іеіа ўџџа
îқеіеәа оіеіа
іеџааеәәе аа
ñóâіеіа îқеџ
òаџеәәе еаіаүәе.
Ýía іóҳеіе,
ааџ, іеіа
ñóâеәеәәе іџџаәе

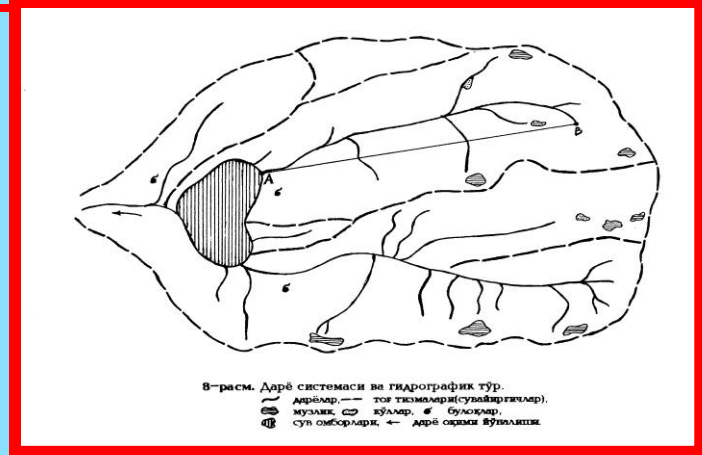
3

Қуйи оқим
Äаџ, іеіа **қоәе**
îқеіеәа іеџааеәе
âа ñóâіеіа îқеџ
òаџеәәе үіааа
еаіаүәе, îқеџеқеаџ
÷үеа аіџеәеәе,
ааџ, оџоіеәәе
аўеә÷а оіааәе ñóâ
іеқаіџе еаіаү
аіџаае

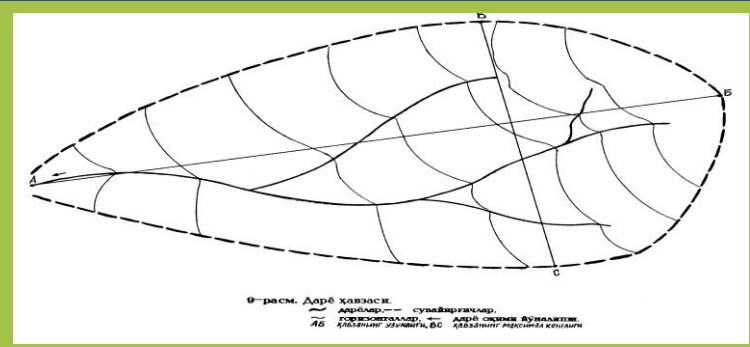
Дарё тизими чизмаси

Дарё тармоғи(системаси) ва гидрографик тўр
 Маълум бир ҳудуддаги дарёлар, уларнинг ирмоқлари, булоқлар, кўллар, ботқоқликлар, музликлар, доимий қорликлар ҳудуднинг гидрографик тўрини ҳосил қилади. Дарё системаси гидрографик тўрнинг бир қисмидир

Дарёлар:
 ➤ булоқлардан,
 ➤ сизот сувларидан,
 ➤ ботқоқликлардан,
 ➤ кўллардан,
 ➤ доимий қор
 ➤ музликлардан бошланади.

Дарё хавзаси
 Қўшни дарё ҳавзасидан сув айиргич билан ажралган ер юзасининг бир қисми шу тармоқнинг дарё ҳавзаси деб аталади.

Äàð, çàâçàñèíèíã àñîñèé àà ÿë÷àì
ëÿðñàòèè÷èàðè

Βίø äàð, àà
óíèíã óçóíèèèè

Äàð, èè äàð,
ìàíèéóì ðèñèèèíã
íèøàáèèèè

Иðèíêèàð àà
óèàðíèíã
óçóíèèèèèèè

Äàð,
òàðèíêèàðèèèíã
çè÷èèèèè

Äàð, íèíã
ÿðèèèèèèè

Дарё тармоғи хусусиятлари:

Узунлиги

- Дарёларнинг бошланиш еридан қуяр еригача бўлган умумий масофаси унинг узунлиги дейилади

Дарё сойларининг зичлиги

- Дарё ва сойларнинг зичлиги (D) унинг зичлик коэффиценти билан белгиланади ва маълум ҳудуддаги дарёлар, сойларнинг умумий узунлигининг ($\sum L$) шу ҳудуд майдонига (F) бўлиб топилади, яъни:
- $D = \sum L / F$

$$\alpha = \frac{(L + \sum \ell_i)}{F}$$

Дарёнинг эгри-бугрилиги

- Дарёларнинг эгри-бугрилиги эгри-бугрилик коэффиценти ($R_э$) билан тавсифланади.
- $R_э = L / AB$

$$R_э = \frac{\ell_{AB}}{L}$$

Дарёнинг нишаблиги

Ääð, íèøääëëäè äää, óíéíä ýðääíèèä, òääí ðèñíèäääè ääääíäèèèèäð òäðkéíè øó ðèñí óçóíèèèäèää áýèääí

íèñäàðíäè

$$S = \frac{(H_1 - H_2)}{L} = \frac{\Delta h}{L}$$

Дарё водийси элементлари

Дàð, ŷçàíè-âîäèéíèíã îçàð ñóâ úãàëëäãàí çèñìè

Кàéèð-ààð, äà òîøқèí, èè òŷëèí ñóâ êóçàòèëëãàíãà âîäèéíèíã ñóâ áîñàèëëãàí çèñìè

Вîäèé òóáè-ààð, ŷçàíè âà çàéèð àèðãàëëèëäà âîäèé òóáè äãá àòàëëäè

Тàððàñàèèð- íààғèðèèàðäããàè ãîðèçííðàè, èè àèð îç çèŷëèèèèà úãà áŷëããàí àèèíí÷àèèð;

Ëíààғèðèèð-âîäèé òóáèèè èèèè, íããàí ÷ããàðèèèà òóðóâ÷è àà ààð, ãà çàðãà çèŷ æíèèèèèããàí àèèííèèèð

Вîäèé қíøè-âîäèé óçóíèèèè áŷèè÷à, íààғèðèèðíèíã úíã ðçíðè íóçàèèèèèèè òóðàøðèðóâ÷è ÷èçèç

Тàëüâãã-ààð, óçóíèèèè áŷèè÷à ŷçàíäããè úíã ÷óқóð íóçàèèèèèèè òóðàøðèðèèèèèèè úãðè ÷èçèз

Дарёларнинг тўйиниш манбалари

Дарёларнинг тўйиниш манбалари

В.Л.Шулц бўйича Ўрта Осиё дарёларининг тўйиниш манбалари таснифи

- ёмғирлар,
- қор қатлами,
- тоғлардаги қор ва музликлар
- ер ости сувларидир

- Музлик-қор сувларидан тўйинадиган дарёлар.
- Қор-музлик сувларидан тўйинадиган дарёлар.
- Қор сувларидан тўйинадиган дарёлар.
- Қор-ёмғир сувларидан тўйинадиган дарёлар.

Ιόσσεέκιδ̣ π̣όα̣ε̣α̣δ̣ε̣α̣α̣ί̣ ο̣υ̣έ̣ε̣ί̣α̣α̣ε̣α̣α̣ί̣ α̣α̣δ̣_ε̣α̣δ̣

By óðäääè äàð_εàðíεíā
òýééíεøεää ààεαíā òíγεàðäääè àñðεé κίð
āā íóσσεέε̣α̣δ̣ίεíā ýðεøεääí χίñεε̣ áýεääí
π̣όα̣ε̣α̣δ̣ ýíā êýī εøòεðíε ýòääè. Áó òεε̣
ääð_εàðää íκεí ìεκ̣α̣ίðε̣ ε̣έε̣ε̣α̣δ̣ áýεε̣-à êàí
ýçääðääè āā òýééíñóā āāāðε̣ ε̣ρε̣α̣āāóñò
ίε̣ε̣α̣δ̣ε̣α̣α̣ ε̣όçàðε̣ε̣ääè(Íàíæ, Åaðø,
Çaðàðøíí,Èñòaðà, Nyò äàð_εàðε̣ μισολ
бүлади)

Κιδ̣ π̣όα̣ε̣α̣δ̣ε̣α̣α̣ί̣ ο̣υ̣έ̣ε̣ί̣α̣α̣ε̣α̣α̣ί̣ α̣α̣δ̣_ε̣α̣δ̣

By óðäääè äàð_εàðíεíā π̣όα̣
òýīεαø χα̣āçε̣α̣δ̣ε̣ àí-à ìāñò æíε̣ε̣α̣ðε̣α̣α̣ί̣ áýεε̣á,
àñíñàí, ìāñóíε̣é κίð āā κίðε̣ε̣ε̣ε̣α̣δ̣ χε̣ñíáε̣āā
òýééíāāè, äàð_εàð íκεíε̣ ε̣έε̣ε̣ε̣α̣ðàðí āā ε̣ε̣ε̣
āāāñíε̣ää êāñêéí ýçääðε̣á òóðääè, òýééíñóā
āāāðε̣ ýðòàðík (ìàðòíàé íε̣ε̣α̣δ̣ε̣α̣α̣)
κóçàðε̣ε̣ääè(Καøκ̣α̣ääð_ ,Nàíāàðääè,Γíāàñíé,
Βññè).

**Κιδ̣-ιόσσε̣ε̣ π̣όα̣ε̣α̣δ̣ε̣α̣α̣ί̣ ο̣υ̣έ̣ε̣ί̣α̣α̣ε̣α̣α̣ί̣
α̣α̣δ̣_ε̣α̣δ̣**

By óðäääè äàð_εàð íκεíε̣ êýīðík
ìāāñóíε̣é κίð āā êàíðík ìεκ̣α̣ίðää
ìàíāó κίðε̣α̣δ̣ίεíā ýðεøεääí χίñεε̣
áýεääè. Áó òóðäääè äàð_εàðää
òýééíñóā āāāðε̣äääè íκεííεíā ýíā
êýī κεñíε̣ ìàé-ε̣ρ̣í íε̣ε̣α̣δ̣ε̣α̣α̣ òýγðε̣
ε̣áε̣ääè(Ííðεí, Κίðäääð_ , Íñêñ,
×íòκίε̣,×ε̣ð-ε̣κ̣, Õýíàε̣àíāääð_ ,
Κίðàòíγääð_ ,Éíðε̣ðíε̣χίí).

**Κιδ̣_ìρε̣ð π̣όα̣ε̣α̣δ̣ε̣α̣α̣ί̣ ο̣υ̣έ̣ε̣ί̣α̣α̣ε̣α̣α̣ί̣
α̣α̣δ̣_ε̣α̣δ̣**

By óðää_ ìàíñóā äàð_εàðíεíā
òýééíεøεää ààεαíā òíγ κίðε̣α̣δ̣ε̣ āā
íóçε̣ε̣ε̣ε̣α̣δ̣ε̣ ääýðε̣ε̣ ε̣øòε̣ðíε̣
ýòíàéää. Èāêéí, ìρε̣ð π̣όα̣ε̣α̣δ̣ε̣
χε̣ññāñε̣ áíøκ̣à òóðäääè
ääð_εàðää ìε̣ñāàðàí ýíā ε̣α̣òòà
ñàéíκ̣κ̣à ýāā
áýεääè(Íχαíāàðíí,Àðε̣ñ,Èàε̣ε̣añ
Óóðε̣íàíε̣ñòíí äàð_εàðε̣)

Дарёларнинг гидрологик режими

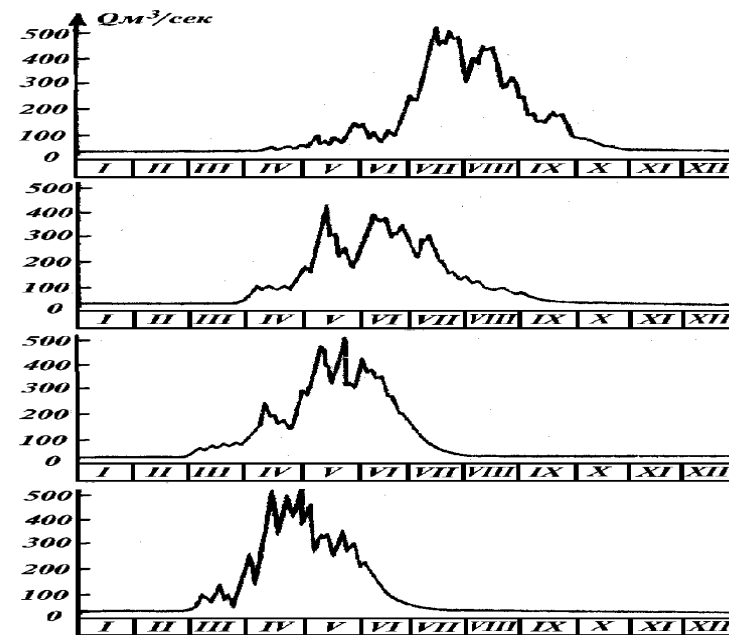
- Дарёларнинг гидрологик режими деганда сув сарфлари, сувнинг оқиш тезлиги, сув сатҳлари ва сув юзаси нишаблигининг вақт оралиғида қонуний ўзгариши тушунилади.
- Дарёларнинг гидрологик режими табиий-географик омилларга ва биринчи навбатда, метеорологик ва иқлимий омилларга боғлиқдир.

Дарёлар гидрологик режимининг даврлари:

- **тўлин сув даври,**
тўлин сув даври- дарёда сувнинг кўпайиши ҳар йили деярли бир мавсумда такрорланадиган ва узоқ вақт (2-6 ой) давом этадиган даврга айтилади
- **тошқин сув даври**
тошқин сув даври- дарё ҳавзасига ёққан жала, ёмғирлар натижасида дарёдаги сув сатҳи ва сарфининг жуда тез ортиши ва шундай кескин пасайиши тушунилади.
- **кам сувли давр.**

Дарё гидрографи

Дарё гидрографи деб, дарёнинг айрим сув ўлчаш жойидаги сув сарфларининг йил давомидаги ўзгариш графигига айтилади.

Ўрта Осиё дарёларига хос гидрографлар:

- а — муз сувларидан тўйиниши;
- б — қор-муз сувларидан тўйиниши;
- д — қор сувларидан тўйиниши;
- э — қор-ёмғир сувларидан тўйиниши